

Petar Zec
Otrovani
Balkanom

roman-film

Omaž Ivi Andriću

■ Laguna ■

Copyright © 2010 Petar Zec
Copyright © 2010 ovog izdanja, LAGUNA

Mojoj Jadranki

SARAJEVSKA ULICA, 1850.

Vojna muzika na čelu parade pompezno svira predvođeći marš. Kapelmajstor energično daje takt dugim dirigentskim štapom. Serasker (glavni vrhovni komandant) Omer-paša Latas ujahuje u Sarajevo na belom konju sa pozlaćenim uzdama i crvenom kićankom. Slavni sultanov mušir (maršal) dominira naočito pojavom i dostojanstvenim držanjem u maršalskoj tamnoj, zlatom vezenoj uniformi. Na njegovom fesu su polumesec i zvezda od dijamanata koji se presijavaju na suncu. Za njim na izvesnom odstojanju jaše murtad-tabor (legija stranaca, otpadnika), grupa oficira u raskošnim uniformama, pa pešadijska četa u mrkim uniformama, sa ukrštenim kaiševima na grudima, švapskim cokulama na nogama, sa crvenim fesovima na glavama.

Gomila sveta zadivljeno i zabrinuto posmatra paradu sa strane. Gradska luda Ćorkan pometeno utrčava usred svečane kolone. Ustalasa se povorka. Omer-pašin belac se prope.

Oficir Alija Đerzelez munjevito skače s konja. Hvata Ćorkana zastalog bez pokreta i odbrane za dronjavi rukav. Onda uviđa da je to samo bezopasna luda i brutalno ga odbacuje na ćepenak. Bleštava povorka nastavlja hod svečano i strašno, nestajući u sivilu sarajevske ulice.

DVORIŠTE OMER-PAŠINOG KONAKA – REZIDENCIJE

Na maloj uzvisini sede na stolicama valija (civilni guverner) Hajrudin-paša, nekoliko viših oficira, levo i desno od njih reis-ul-ulema i najviđeniji muslimanski prvaci, najugledniji među njima hercegovački vezir Ali-paša Rizvanbegović Stočević. Prisutan je i austrijski konzul Dimitrije Atanacković. Na dva kraja polukruga sede mitropolit Josif, arhimandrit Joanikije, hercegovački prvak Bogdan Zimonjić, katolički sveštenici fra Jukić, fra Grga Martić i jevrejski rabin. Ceo ravni i okrugli prostor dvorišta optočen je postrojenim vojnicima. Dolazi Omer-paša u pratnji majora Sabita. Ustaju sve zvanice. Sultanov mušir vadi sat na zlatnom lancu, pogleda ga i klimne glavom ađutantu-majoru. Major Sabit svečanim glasom čita ferman.

Sabit: Da se Bosna spase ovog nesnosnog stanja i učvrsti vjera i država, kao i blagostanje domovine i naroda, moja je carska želja da se i u ovoj pokrajini – kako mi je uspjelo Alahovom pomoći po cijeloj carevini – provedu nove reforme i pravični zakoni. Tebe, Omer-pašu Latasa, zapovjednika vojske, imenujem carskim fermanom za opunomoćitelja u provođenju ovih reformi. Iz temelja iskorijeni po cijeloj državi nasilja i nepravde i time s mojom carskom pravednošću bez

iznimke učini sve sretnim i jednakim. U slučaju neposlušnih i pobunjenih moja je visoka želja da ih silom carske vojske pokoriš. I kazniš, i time izvedeš na pravi put. U potpisu Njegovog veličanstva sultanska svjetlost Abdulmedžid.

Zvanice se ćutke razilaze, neko u nadi, neko u brizi.

DIVANHANA U OMER-PAŠINOM KONAKU

Soba je prostrana i sa malo nameštaja u turskom i evropskom stilu. U dnu su tri velika prozora ispred kojih sedi četrdesetpetogodišnji stasiti Omer-paša. Ceo njegov lik izgleda kao silueta makazama isečena iz crne hartije. Iza njega stoji major Sabit. Ma kako mrzak bio serasker sam po sebi, još teže i strašnije izgleda po svom nemom pratiocu koji mu kao zlokobna senka stoji iza leđa. Sa strane su poređani pašini gardisti-legionari u mrkim uniformama i sa dugim perčinima. Licem prema seraskeru sede muslimanski prvaci Ali-paša, Mustaj-paša, Muhamed-paša, Fidahić i Fazli-paša. Ostali stoje, okrenuti ka prozorima kroz koje nadire jaka svetlost koja ih zaslepljuje. Žmirkaju, teško razabirući pašino lice. Serasker počinje da govori stišano i poverljivo, zatim jače i glasnije, kao poslovan čovek.

Omer-paša: Sultanovoj spasonosnoj reformi pokorila se cijela turska carevina, nešto milom, nešto silom. E, sad je došao dan da se i ovdje to svrši.

Serasker reče ovo življe i odmah se diže. Sad se bolje vidi njegovo muževno lice sa crnom i dugom kosom koja bujno nadire ispod zagasito crvenog fesa i skladno se nadovezuje na prosedu kratku bradu.

Omer-paša: A što mora biti, to i biva. Svuda pa i u Bosni, Hercegovini, uopšte na Balkanu.

Pašino lice se naglo izmeni, zgrči se u ružnu grimasu, pa se opusti u zagonetan, obešenjački izraz i onda se razli u mongolsku masku. Kao varljiv blesak rasplinu se i ta maska a ispod nje se opet ukaza pravo Omer-pašino lice, mirno i pravilno srezano, sa ubilački povijenim i sastavljenim obrvama iznad ogromnih osenčenih očiju. Posle uzastopnih munjevutih promena na seraskerovom licu muslimanski prvaci međusobno izmenjaju poglede kao da proveravaju svoj utisak. I nalazeći u tuđem pogledu to isto pitanje, i samo potvrdu svoje zbunjenosti i zaprepašćenosti, jedan po jedan obaraju oči k zemlji ukruženi od nemog ogorčenja i spremni na sve. Omer-paša ih gleda mirno i drsko, bezobzirno im govoreći stvari koje njihov sluh sa nevericom prima i protiv kojih se sve u njima diže i buni, a koje oni, skamenjeni i nepomični, moraju mirno da slušaju.

Omer-paša: Ja znam kako vi vazda govorite jedno, a mislite drugo. Ponavljate: *Peki, peki efendum!* A pogled vam govori: *Bosna je ovo, budalo, zemlja koja se povija, ali ne mijenja.*

Maršal se malo pomeri u mestu i podiže desnu šaku stegnutu u pesnicu.

Omer-paša: A ja ću tu vašu Bosnu svu na sitna sita pro-sijati, ako bude trebalo, tako da se neće znati ni ko je beg, ni ko je aga.

On naglo promeni glas u blag ton.

Omer-paša: Kad stignete kućama...

Kod ovih reči prvaci osetiše kako se u njima vedri i razgaljuje.

Omer-paša: Kažite svima koji na prkos misle da ću ih obući u uniforme regularne vojske i skrojiti ih tako tijesno da im dah staje, a oči iz glave iskaču. Obje noge u jednu čizmu

sabiti. Ja nisam došao ni da turčim, ni da pokrštavam. Hoću da ovu zemlju uredim da svak živi mirno u svojoj vjeri. I neću otići dok od vas ne napravim dobre i vjerne sultanove podanike, ili grobne humke po Bosni i Hercegovini.

Ogorčeni Tuzla-paša istupa napred i revoltirano se obraća begovima.

Tuzla-paša: Seraskeru Omer-paši treba se oduprijeti. Ako se provede reforma u bosanskom ejaletu izgubićemo begovsku samostalnost.

Telalagić: Smrt je laka i muke su ništa kad je došlo vrijeme da oni koji nikad nisu svojom rukom sebi ni čibuk pripalili argatuju i kopaju. Da lance nose oni koji su oduvijek zakone krojili.

Tuzla-paša: To je sramota koja se ne može podnijeti. To je mogla smisliti samo ova lička poturica, *sablja u ruci sultana.*

Razjareni Tuzla-paša uvredljivo se obraća Omer-paši.

Tuzla-paša: Eh, beli, nema na tebi drama Turčina!

Na Omer-pašin znak dvojica gardista žustro kreću na neposlušne begove. Lepi i visoki Telalagić skoči nepomirljivo.

Telalagić: Mi smo ovdje na svome. Ko god dođe na tuđem je. I nema mu duga stanka. Omer-paša hoće da nas pokrsti. Od njega vjeru tražimo, ali samo preko puške nišaneći.

Telalagić vadi pištolj. Legionari od najvećeg Omer-pašinog poverenja, kapetan Reuf, Alija, Mustafa i Osmo, obrušavaju se na Telalagića i obaraju ga snažnim udarcima kundaka. Telalagić jauče.

Telalagić: Valahi će nas poplaviti raja. Naši ginu, a krštenog gada se nakotilo da mu kraja nema.

Legionari brutalno lome Telalagića kundacima pušaka.

Omer-paša: Sikter. Sultanovu reč da rušiš! Satjerajte mu krv oko srca.

Legionari silovito odvlače buntovne begove. Tuzla-paša se odupire iz petnih žila.

Tuzla-paša: Ničija nije do zore gorila, pa ni tvoja neće.

Omer-paša: U lancima ih protjerajte kroz čaršiju.

Snažni oficiri izvode uhapšene pobunjenike nemilosrdno ih udarajući. Većina begova čuti, neki nešto mrmljaju i odmahuju rukama kao da odbijaju i samu pomisao da bi neko od njih mogao biti protiv Omer-pašinih političkih namera.

Omer-paša: Ja nisam došao da se lažemo i kroz kamiš ljubimo, već da uvedem reda u ovu zemlju. Glave su na vašim ramenima, sablja je u mojoj ruci, a sultanov ferman znate.

Serasker napušta svoje mesto i pomeša se s muslimanskim prvacima. Omer-paša postaje sad sasvim drugi čovek – ljubazan i srdačan. Ostareli, bolesni i hromi Ali-paša Rizvanbegović mu se udvorno obraća.

Ali-paša: Alejhiselam. Neka je vječna sila i pamet i neka gdje okom pogleda bude hair i beričet. I nek se presvijetloj sultanovoj ruci ništa ne otme.

Maršal mu odgovara blag na reči, sladak i živahan.

Omer-paša: Alah selamet olsun! Neka nam je Bog u pomoći.

Svi begovi: Mašalah, mašalah! Ne budi mu uroka!

Prvaci udvorički odobravaju brižna lica i teška pogleda.

Fidahić: Mene su poslali, svijetli pašo, ispred sarajevske čaršije, da ti izrazim punu podršku. Oprosti što sam ti nehotice pred oči izišao.

Mustaj-paša: Sve ćemo učiniti da se među nama, muslimanima, pokupi regularna vojska.

Mušir ih ljubazno uverava u carsku blagonaklonost i svoju dobru volju.

Omer-paša: Moja su vam vrata otvorena u svako doba dana i noći. Vi se sad razidite kućama i svojim ugledom pomozite moja nastojanja u velikim reformskim promjenama.

Prvaci se uz svečano klanjanje odlepljuju od seraskerove nasmejane i svirepe bezočnosti. Hercegovački vezir Ali-paša pritvorno uverava Omer-pašu vešto prikrivajući svoju zabrinutost.

Ali-paša: Begovske porodice daće svoje sinove u redovnu vojsku. Sve ću učiniti da se uvedu reforme, koliko mi starost i bolest...

Serasker neskriveno uživa u svojoj nadmoćnosti, u onom što može da kaže i još više u onom što neće da kaže.

Omer-paša: U pitanju su državni interesi, kad se ne pita za zdravlje, nego za život i smrt.

Ali-paša: Svečano obećavam...

Maršal ga nadmoćno, gotovo šeretski prekida.

Omer-paša: Oko Sarajeva sam ukopao baterije nemačkih topova. Cijevi su im uperene na grad. Moje je da vas pazim, a vaše je da slušate.

Ali-paša: Obećavam...

Nasmejani Omer-paša ga prekida i na rastanku se sa Ali-pašom najsrdačnije grli čineći to nekako rođački poverljivo a zloslutno. Izlazi zabrinuti Ali-paša. Major Sabit uvodi kao od brega odvaljenog Bogdana Zimonjića, prvaka hercegovačkih Srba. Serasker ga odmeri od glave do pete. Na krupnom, visokom, širokih pleća i mladolikom četrdesetogodišnjem knezu crne i tvrde duge kose, gatačko je odelo od grubo valjanog sukna i džemadan od crvene čoje ivica porubljenih širokim, pozlaćenim širitom. To odelo daje mu svečan i krut izgled koji ističu uske srebrne toke na mišićavim grudima i

bele dokolenice od valjane vune sa žutim metalnim kopčama, zategnute kao da će popucati od snage njegovih listova. Omer-paša mu se obraća predusretljivo, srdačno i sa puno obećanja.

Omer-paša: Bogdane Zimonjiću, javi ostalim hercegovačkim glavarima da sam ja poslat od samog sultana iz Carigrada usljed vaših tužbi, da izvidim stanje raje, ispitam sve prestupe, te krivce po zakonu osudim i kaznim.

Zimonjić: Zulumčari mome narodu silnu nesreću i nepravdu nanose!

Omer-paša: Bogdane, obavesti Srbe Hercegovce kako sam došao da kaznim zulumčare, i naročito Ali-pašu Rizvanbegovića. A tebe pozivam da okupiš svoje ljude protiv Ali-paše, koji se odmetnuo od sultana i samovoljno tlači sirotinju raju a evo sad će, siguran sam, okrenuti Turke Bošnjake i Hercegovce protiv mene, careva mušira.

Knez Bogdan radosno primi ovaj Omer-pašin poziv.

Zimonjić: Prihvatam poziv. Došlo je vrijeme da narod istrijebi iz sebe sve zulumčare.

Omer-paša se na rastanku srdačno rukuje s Bogdanom Zimonjićem. Oberučke prihvata kneževu desnu ruku. Belu, ogromnu i tešku. Osećao je uspavanu snagu udarca kako bje iz nje koja je tolika da obe pašine jake ali mršave, lepo vajane, tamnolute ruke nisu mogle da je potpuno prekriju.

ALI-PAŠIN KONAK U STOCU

Na divanhani sede na šiljetima Ali-paša Rizvanbegović Stočević, njegov kavazbaša (starešina stražara) Ibrahim Pijulija,

Hercegovci Bogdan Zimonjić, starac Tomo i njegov sin Stojan. Ali-paša pije vino i pušeci čibuk govori meko kako bi pridobio Bogdana.

Ali-paša: Vidim, Bogdane, da hoćeš pristati uz Omer-pašu Latasa, no znaj da on vodi nekakvu čudnu vojsku sastavljenu od murtatina (stranaca) koja će svu zemlju opoganiti i narod obesčastiti.

Zimonjić: Mi smo vazda vjerni bili sultanu, pa ćemo i ovaj put. On nam je poslao svog mušira i mi ćemo pristati uza nj!

Bogdan to kaže mirno. Pijulija planu.

Pijulija: Uz Omer-pašu! Dina mi, pomahnitao si. Zar da prava raja i pravi Turčin pristane uz onog peksijana!?

Vezir ostrim pogledom smiruje svog komandanta i prividno blago se obraća Bogdanu.

Ali-paša: Nećeš, ne dao bog; nije Omer-pašu sultan poslao, nego je on sam načinio carski muhur, a uz sebe vodi poganu vojsku.

Zimonjić: Neka vodi šta mu drago; on je carski čovjek i mi ga primamo!

Ali-paša: A mi ne primamo, Zimonjiću! Ili puška pucaj, ili čekić kucaj!

Zimonjić: E, onda, Ali-pašo, vjera ti na kuću, vjera mi na kuću!

Ustade Zimonjić ljutito i odlučno i sa starcem Tomom i Stojanom ode. Srditi kavazbaša preteći dobacuje za Zimonjićem.

Pijulija: Silom ćemo goniti raju da pristane uz Ali-pašu Rizvanbegovića.

Razjareni kavazbaša potrže sablju i krenu da se obračuna sa Zimonjićem. Ali-paša žustrim pokretom ruke zaustavi razbesnelog Pijuliju.